

NE PRO ZISK: PROČ DEMOKRACIE POTŘEBUJE HUMANITNÍ VĚDY

Nussbaumová, Martha C. (2017): Praha: Filosofia.

Poslední kniha americké profesorky Marthy Nussbaumové *Ne pro zisk. Proč demokracie potřebuje humanitní vědy* je hlasitým varováním před vážnou (tichou) krizí vzdělávání a výchovy, vyvolanou dlouhodobými sociálními, ekonomickými a intelektuálními trendy, která bude mít neblahý dopad na všechny demokratické společnosti. Stejně jako se změnil způsob, jakým přistupují rodiče k výchově svých dětí, stejně tak se změnila témata, která vzdělávací instituce vštěpují mladým lidem. Dovednosti nezbytné pro fungování demokracie, považované za základ vzdělání po tisíciletí, jako schopnost samostatně myslet, kriticky se rozhodovat a vcítovat se do pocitů jiných lidí, začaly být upozadovány. Naopak vysoce hodnocené jsou dovednosti, které podle autorky vedou k masové produkci užitečných „strojů“ a umocňování národního zisku. Humanitní vědy a umění je hromadně redukováno už na základním a středním stupni vzdělávání a postupně mizí i z vysokých škol. Ty namísto, aby bránily své staletí prověřené dovednosti, se dostávají pod ještě větší tlak při získávání finančních prostředků, proto se snaží upravovat svá zaměření, aby se co nejlépe přizpůsobily tomuto trendu. Přitom právě humanitní vzdělání má všechny předpoklady připravit mladé lidi na smysluplný život (s. 29–31). V tomto kontextu Nussbaumová odkazuje na svou předchozí knihu *Cultivating Humanity*, která vyšla v roce 1997, v níž tvrdí, že hlavním záměrem liberálního vzdělání je kultivovat lidstvo. Podle ní jde o rozvoj tří způsobností člověka, který díky své schopnosti kritického sebezpozorování a myšlení o vlastní kultuře a tradicích, schopnosti vidět sebe sama jako lidskou bytost v určitém vztahu k ostatním lidem a schopnosti empatie, ukotvuje

sám sebe ve společnosti, a tím kultivuje sebe sama. Právě tyto dovednosti se formují díky humanitnímu vzdělání (s. 8–14).

Náš svět je podle Nussbaumové poháněn silami nenasytného ekonomického zisku a této touze se přizpůsobuje i vzdělávací systém. Nussbaumová nesnižuje význam těchto oborů, pouze poukazuje na to, že zcela ovládají současné trendy a často vědomě snižují význam právě humanitních věd. Tento problém nerovného přístupu ke vzdělávání, které je orientované na úzce aplikované vědomosti generující strategie pro rychlý zisk, není aktuální jen ve Spojených státech, ze kterých autorka pochází, ale také v Evropě a potažmo u nás. Jen pro ilustraci, současná nejčtenější periodika vydávají nyní, s půlročním předstihem před přijímacími zkouškami na střední a vysoké školy, řadu článků, a dokonce samostatných příloh nesoucích poměrně výmluvné názvy, které přímo vybízejí k technokratizaci ve vzdělávání. Změny ve vědeckých paradigmatech a vývoj technologií ovlivňují jak politickou scénu, tak aktuální diskurz prezentovaný českými médii, což se projevuje negativním postojem ve vnímání těchto oborů českou veřejností.

Kniha Nussbaumové se sestává kromě předmluvy a poděkování ze sedmi vzájemně provázaných kapitol, doslovu k paperbackovému vydání nazvaném „Úvahy o budoucnosti humanitních věd – doma i v cizině“ a z retrospektivního návratu autorky k vydání z roku 2016. V kapitole s názvem „Tichá krize“ upozorňuje na nadcházející ohrožení demokratických společností, které se horlivě snaží o ekonomický růst a prosperitu, a to ovlivňuje i způsob, kterým směřuje vzdělávání. Jak už zde opakovaně zaznělo, hlavním motivem se stává zisk. Ten určuje náladu a ducha doby. Nussbau-

mová ale nesnižuje význam přírodních a sociálních věd, zejména ekonomie, podobně tak technické dovednosti, neboť si uvědomuje jejich klíčový význam pro společnost. Pouze namítá, že není žádoucí posilovat jejich vedoucí pozici na úkor právě humanitních oborů. Sleduje kontrast mezi vzděláním zaměřeným na užitek a manipulaci a na inkluzivní typ vzdělání, které je orientované na ohrožené, velmi cenné komodity – na schopnost myšlení a imaginace (s. 35–36). Národním zájmem každé moderní, demokratické společnosti je její ekonomická prosperita, a aby byla ekonomikou skutečně funkční a demokratickou, měla by se podle Nussbaumové opírat o humanitní vědy a umění, které jsou předpokladem zodpovědné a tvůrčí společnosti (s. 40).

Co je v demokratických zemích považováno za ukazatel prosperity, na základě jakého modelu se státy považují za úspěšné, zkoumá Nussbaumová v kapitole nazvané „Vzdělání pro zisk – vzdělání pro demokracii“. A upozorňuje, že magická formule zvyšování hrubého národního produktu na hlavu již dávno není měřítkem ekonomického pokroku, dokonce ani pro ekonomy samotné. Mnohé empirické průzkumy ukázaly, že korelace mezi ekonomickým růstem a zdravím, vzděláním a politickou svobodou jsou velmi chabé (s. 48). V tomto kontextu stále sílí i hlasy, které hovoří o zvyšující se potřebě vzdělání podporujícího ekonomický růst. Na druhou stranu, namítá Nussbaumová, ve Spojených státech takový model vzdělávání, který by byl čistě zaměřený na růst, neexistuje. Diskurz všeobecného vzdělávání, založený na dlouholeté tradici amerického vzdělávání, snahy zaměřené na jednotný hospodářský růst dokonce popírá (s. 55). Pokud tedy chceme vychovávat citlivé, svobodné a respektující jednotlivce, jakým dovednostem je musíme naučit, navozuje otázku na závěr kapitoly Nussbaumová. A odpovídá hned v kapitole „Výchova občanů: morální (a antimorální)

emoce“. Nejprve představuje psychologickou analýzu člověka, který už od útlého dětství zažívá „vnitřní střet“ pocházející ze střídání dokonalé blaženosti (u dítěte dané uspokojováním jeho potřeb) a vědomím vlastní bezmocnosti. Stud za vlastní bezmocnost, tzv. „primitivní stud“, postupně přerůstá v pocity odporu a hnusu – k vlastnímu tělu, k jiným lidem apod. Nussbaumová zdůrazňuje, že řada psychologických výzkumů prokázala, že právě odpor je plný iracionálního (magického) myšlení. Jeho patologie spočívá v postupném překonávání pocitů úzkosti a znechucení formou přenosu těchto emocí na jiné osoby. Vytváří se tak sociální hierarchie, pramenící už z potřeb dítěte přeměnit své rodiče na svoje otroky, která rozděluje společnost na silnější a slabší skupiny. Na svět „čistý“ a „nečistý“ (s. 71–77; s. 79–80). Jak tedy má vypadat výchova, která by předcházela naší vrozené potřebě dichotomního poznání? Podle Nussbaumové taková, která posiluje vědomí naší vlastní odpovědnosti, kritického myšlení a která nás učí respektu k druhým lidem (s. 90–91).

Jak už z názvů vyplývá, kapitoly „Sókratovská pedagogika: důležitost argumentace“ a „Občané toho světa“ představují jistý posun diskuze k hledání samotného způsobu vzdělávání a obhajobu sókratovské metody založené na kritickém myšlení a logické argumentaci. Nussbaumová hledá nové přístupy v pedagogice, opírající se o prověřené historické precedenty, které by byly svou podstatou humanitní a demokratické (s. 97–108). Kromě Sókrata zmiňuje další významné autory: J. J. Rousseaua, švýcarského pedagoga J. Pestalozziho, německého reformátora F. Fröbela a řadu dalších. Problém ale netkví jen ve způsobu „jak“, tedy jakou metodou učit, ale také „co“. Fakta nestačí, tvrdí Nussbaumová, odpovědné občanství vyžaduje schopnost jejich posouzení v historickém kontextu, kritické zhodnocení v rámci ekonomických principů a koncepcí sociální spravedlnosti,

pochopení komplexních problémů velkých světových náboženství apod. Jinými slovy, bez znalostí humanitních věd nebudeme v budoucnu schopni debatovat a spolupracovat při řešení velkých globálních problémů (s. 156–157). Podobně jako bez tzv. narativní imaginace, kterou nám zprostředkovává umění, nebudeme schopni demokratické inkluze a vzájemné úcty. Tuto myšlenku detailně rozpracovává v kapitole „Rozvíjení imaginace: literatura a umění“ (s. 173–190).

V posledním příspěvku „Demokratická výchova je v koncích“ Nussbaumová uvádí, že její kniha není empirickou studií, je manifestem. Hlasitou výzvou kritizující stav současného vzdělávacího systému v USA¹ a vybízí neprodleně k jednání. Humanitní vědy a umění mají zcela zásadní význam pro vývoj demokratických společností, a protože nejsou primárně zaměřeny na zisk, jsou a nadále budou zatlačovány do pozadí. Nussbaumová zdůrazňuje jejich nemalý význam a poukazuje na validitu společností prosazujících technokratické vzdělávání, zaměřeného především na utilitárnost a prosperitu (s. 197–225).

Ač není nutné se se všemi jejími závěry ztotožňovat, nelze nevidět váhu jejích argumentů. Především v tomto ohledu je kniha výzvou i v domácím prostředí. Situace v České republice, kdy jsou humanitní obory postupně vylučovány z diskuzí o připravovan

vaných reformách ve školství, kdy musí zástupci humanitních věd opakovaně obhajovat a ospravedlňovat smysl, který mají humanitní disciplíny pro společnost, kdy bojují doslova o každého studenta, není vůbec příznivá. Humanitní vědy jsou ohroženy a ohroženy jsou i demokratické společnosti, protože odmítání oborů podporujících autonomii a autenticitu nutně musí vést k postupné „dehumanizaci“, nejen ve vzdělávání.

Nussbaumová, Martha C. (2015): *Ne pro zisk. Proč demokracie potřebuje humanitní vědy*. Praha: Filosofia. 273 stran. ISBN 978-80-7007-489-3.

DALŠÍ POUŽITÉ ZDROJE:

Nussbaum, M. C. (1997). *Cultivating Humanity. A Classical Defense of Reform in Liberal Education*. Cambridge (Mass.) & London: Harvard University Press.

Nussbaum, M. C. (2013). Lecture Martha Nussbaum: Not for Profit. Why Democracy Needs the Humanities. Thursday June 25, 2013, 20.00–22.00 hrs., Collezalencomplex Radboud University Nijmegen. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=mxgYsx1AJ68>, citováno 1. 11. 2017.

Naděžda Hlaváčková
Katedra filozofie
FF ZČU v Plzni

ODPOUTANÉ OBRAZY: ARCHEOLOGIE ČESKÉHO VIRTUÁLNÍHO PROSTORU

Svatoňová, Kateřina (2013): Praha: Academia.

Monografie Kateřiny Svatoňové *Odpoutané obrazy* s podtitulem *Archeologie českého virtuálního prostoru* je jedinečným příspěvkem

k dnes velmi diskutovanému tématu virtuálního prostoru, respektive jeho podob v umění. Její originalnost a ojedinělost

¹Kniha *Not for Profit. Why Democracy Needs the Humanities* vyšla v USA v roce 2010. Kritika současného amerického vzdělávání se zde týká konkrétně Obamovy vlády.